

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST JAKO NÁSTROJ PROSAZOVÁNÍ OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ V EVROPSKÉM KONTEXTU

VOJTĚCH STEJSKAL

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA

Podle čl. 7 Ústavy ČR je stát povinen dbát o ochranu přírodního bohatství a šetrné využívání přírodních zdrojů. Toto ustanovení určuje povinnosti státu ve vztahu k životnímu prostředí a stanoví hlavní zaměření jeho činnosti. V rámci těchto povinností je nepochybně třeba, aby si stát vybudoval nejen právní předpisy obsahující nástroje ochrany životního prostředí a soustavu orgánů veřejné správy, avšak stát také musí myslet na prosazování právních norem v praxi, včetně prosazování ochrany životního prostředí nástroji trestní odpovědnosti.

Trestní odpovědnost jako nástroj prosazování ochrany životního prostředí ve svých dílech potvrzují např. M. Damohorský¹, M. Pekárek² či F. Dienstbier³, ze zahraničních autorů M. Kloepfer⁴, S. Košičiarová⁵, W. Radecki⁶ či B. Raschauer a W. Wessely⁷. Tuto roli trestního práva potvrdil s účinností od 1. ledna 2010 nový trestní zákoník, zákon č. 40/2009 Sb. Zavedl, podobně jako v jiných zemích středoevropského regionu, samostatnou hlavu (osmou) trestných činů proti životnímu prostředí. Při její formulaci však předkladatelé nezohlednili a) systém práva životního prostředí, čehož výrazem byly např. formulace § 293 a 294 (základní trestný čin Poškození a ohrožování životního prostředí úmyslnou či nedbalostní formou jednání) a dále b) požadavky unijního práva vyplývající z povinnosti členských států, a tedy i ČR, transponovat k 26. prosinci 2010 směrnici č. 2008/99/ES, o trestněprávní ochraně životního prostředí.⁸ K 1. pro-

¹ Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck Praha 2010, s. 36 a násl.

² Pekárek, M., Průchová, I., Dudová, J., Jančářová, I., Tkáčiková, J.: Právo životního prostředí, I. díl, 2. přepracované vydání, Masarykova univerzita Právnická fakulta, Brno 2009, s. 283.

³ Dienstbier, F. (ed.): Nástroje ochrany životního prostředí – role práva. Iuridicum olomoucense, s. r. o., Olomouc, 2011, s. 9–12.

⁴ Kloepfer, M.: Umweltschutzrecht. Verlag C. H. Beck, München 2008, s. 138.

⁵ Košičiarová, S. a kol.: Právo životního prostředí, 2. vyd., Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 270.

⁶ Radecki, W.: Instytucje Prawa ochrony środowiska. Difin, Warszawa 2009, s. 425 a násl.

⁷ Raschauer, B./Wessely, W. (ed.): Handbuch Umweltrecht, eine systematische Darstellung, 2. Auflage. Facultas.wuv, Wien 2010, s. 119 a násl.

⁸ Na tyto skutečnosti jsem opakovaně upozorňoval, např. Stejskal, V.: Trestněprávní ochrana životního prostředí v evropském komunitárním právu těsně před cílem? in *České právo životního prostředí*, 2/2008 (23), roč. 8., s. 62–68; naposledy pak v F. Dienstbier (ed.): Nástroje ochrany životního prostředí – role práva. Iuridicum olomoucense, s. r. o., Olomouc 2011, s. 169–178.

sinci 2011 nabyl účinnosti zákon č. 330/2011 Sb., kterým se novelizoval trestní zákoník, a který měl přinést nápravu výše uvedených nedostatků. Obsahem tohoto příspěvku je tedy analýza současného stavu právní úpravy trestní odpovědnosti v oblasti prosazování ochrany životního prostředí, jeho jednotlivých složek, včetně ekosystémů a organismů včetně živočichů, resp. zvířat. Právě tyto objekty ochrany, resp. předměty útoku získaly v novém trestním zákoníku oproti dosavadnímu stavu ještě výraznější ochranu před projevy závažné environmentální kriminality.⁹ Příspěvek se zabývá aktuálními otázkami jak z pohledu vnitrostátního práva, ale i evropského unijního práva a dále s přihlédnutím k úpravám ve vybraných státech středoevropského regionu.

2. ÚLOHA TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI NA ÚSEKU OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ V EVROPSKÉM UNIJNÍM PRÁVU

Trestní odpovědnost jako nástroj prosazování práva v oblasti ochrany životního prostředí je od roku 2008 zavedena v evropském unijním právu i v rámci sekundárního práva, a to směrnicí Rady a Evropského Parlamentu č. 2008/99/ES, o trestněprávní ochraně životního prostředí (OJ: L 328/28 ze dne 6. 12. 2008). Směrnice stanoví trestněprávní opatření za účelem účinnější ochrany životního prostředí (čl. 1). Byl tak splněn jeden z cílů 6. Akčního programu životního prostředí, přijatý na summitu Rady EU v Göteborgu v roce 2001.¹⁰

Mohla být směrnice vůbec přijata v rámci Společenství? Právním základem přijaté směrnice je na úrovni primárního práva čl. 175 odst. 1 Smlouvy o založení ES, tj. společný zájem na ochraně životního prostředí. S přihlédnutím k zásadě subsidiarity mohlo Společenství přijmout opatření o společné trestněprávní ochraně životního prostředí, jelikož cíle této směrnice, totiž zajištění účinnější ochrany životního prostředí, nemůže být uspokojivě dosaženo na úrovni členských států (odrážka 14 preambule směrnice 2008/99/ES).¹¹ Na základě čl. 8 směrnice č. 2008/99/ES vyvstala nutnost transpozice obsahu a cílů směrnice do 26. 12. 2010.¹² V případě směrnice č. 2008/99/ES se jedná o historicky první platný předpis týkající se komplexní trestněprávní ochrany životního prostředí na úrovni ES (na úrovni EU již existovalo v letech 2003–2005 rámcové rozhodnutí Rady 2003/80/SVV o ochraně životního

⁹ Tento příspěvek vznikl v rámci grantu GAČR č. 407/08/1053 „Právní úprava ochrany zvířat a péče o ně (aspekty mezinárodního, komunitárního a vnitrostátního práva)“.

¹⁰ Nutnost přijetí společné úpravy ekologicko-právní odpovědnosti a iniciovat boj s ekologickou kriminalitou.

¹¹ Jak uvedl Evropský soudní dvůr v rozhodnutí ECJ: C-440/05 „je sice pravda, že trestní právo hmotné ani trestní právo procesní zásadně nejsou v pravomoci Společenství (viz v tomto smyslu rozsudky ze dne 11. listopadu 1981, Casati, 203/80, Recueil, s. 2595, bod 27; ze dne 16. června 1998, Lemmens, C-226/97, Recueil, s. I-3711, bod 19, a C-176/03 ze dne 13. září 2005, Komise v. Rada, bod 47), to však nemění nic na tom, že zákonodárce Společenství může v případě, že použití účinných, přiměřených a odrazujících trestních sankcí příslušnými vnitrostátními orgány představuje nezbytné opatření pro boj proti vážným zásahům do životního prostředí, rovněž uložit členským státům povinnost zavést takovéto sankce k zajištění plné účinnosti norem, které přijal v této oblasti.“

¹² Česká republika tuto lhůtu o jeden rok překročila, ovšem bez následků ze strany Komise (řízení o porušení závazků, tj. *infringement procedure* podle čl. 258 Smlouvy o fungování EU zahájen proti ČR nebyl).

prostředí prostřednictvím trestního práva, zrušené rozhodnutím Evropského soudního dvora C-176/03 dne 13. září 2005).¹³

Proč vlastně byla směrnice přijata? Z odůvodnění¹⁴ směrnice vyplývá, že je Společenství znepokojeno nárůstem trestných činů proti životnímu prostředí i jejich účinky, které stále více přesahují hranice států, v nichž jsou trestné činy páčány. Takové trestné činy představují hrozbu pro životní prostředí, a proto vyžadují adekvátní reakci. Zkušenosti ukázaly, že stávající systémy sankcí k dosažení úplného dodržování zákonů o ochraně životního prostředí nedostačují. Toto dodržování by mohlo a mělo být posíleno dostupností trestních sankcí, jež ve srovnání se správními sankcemi či mechanismem náhrady škody podle občanského práva vyjadřují společenský nesouhlas kvalitativně jiné povahy.

Klíčovým ustanovením směrnice je čl. 3, obsahující požadavky na zavedení skutkových podstat trestných činů v jednotlivých členských státech. Podle něho jsou členské státy povinny zajistit, aby ve směrnici uvedená jednání představovala ve vnitrostátním právu členských států trestný čin, pokud jsou protiprávní a byla spáchána úmyslně nebo přinejmenším z hrubé nedbalosti. V katalogu protiprávních jednání figurují např. protiprávní nakládání se zdroji ohrožování životního prostředí, jako vypouštění, emise nebo uvolňování množství materiálu nebo ionizujícího záření do složek životního prostředí; neoprávněné nakládání s odpady včetně ilegální přeshraniční přepravy, či neoprávněné provozování zařízení na nakládání s odpady; nelegální provozování zařízení, ve kterém je prováděna nebezpečná činnost nebo v němž se skladují nebo používají nebezpečné látky či přípravky; nelegální výroba, zpracování, manipulace, použití, držení, skladování, přeprava, dovoz, vývoz nebo ukládání jaderných materiálů nebo jiných nebezpečných radioaktivních látek, nelegální výroba, dovoz, vývoz, uvádění na trh nebo používání látek poškozujících ozonovou vrstvu.

Druhou skupinu tvoří protiprávní jednání na úseku ochrany přírody, zvířat a rostlin. Objektem ochrany jsou jednak geograficky původní druhy, jednak exempláře druhů, které jsou předmětem mezinárodního obchodu. Trestné má být i každé takové protiprávní nakládání se zvířaty či rostlinami, které způsobí významné poškození stanoviště v chráněné lokalitě.

Z hlediska objektivní stránky mají členské státy upravit formulace skutkových podstat trestných činů tak, aby následkem bylo nejen ohrožení či poškození ovzduší, půdy nebo vody, případně podstatné zhoršení kvality ovzduší, kvality půdy či kvality vody, nebo podstatné škody na živočišných či rostlinách, ale také způsobení smrti nebo těžké újmy na zdraví osob. Posledně uvedený následek lze hodnotit jako novinku, alespoň ve vztahu k dosavadní české úpravě trestní odpovědnosti na úseku ochrany životního prostředí, kde následek na zdraví osob byl dosud spíše výjimkou. Evropská úprava zde vychází ve smyslu zásady dosahování vysoké úrovně ochrany z právní úpravy zemí, které mají standardně vysoký stupeň ekologického smýšlení, konkrétně v případě německého trestního zákona¹⁵,

¹³ K rozhodnutí viz např. Stejskal, V.: Kapitola 2.7. Role soudů v oblasti trestněprávní ochrany životního prostředí. In Šturma, P., Tomášek, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století, III., Proměny veřejného práva*. Karolinum, Praha 2009, s. 125–133.

¹⁴ Viz odrážky 2 a 3 preambule citované směrnice 2008/99/ES.

¹⁵ K tomu viz Kloepfer, M.: *Umweltschutzrecht*. Verlag C. H. Beck, München 2008, s. 138 nebo von Heintschel-Heinegg, B. (Hrsg.): *Strafgesetzbuch*. Verlag C. H. Beck München 2010, s. 2329 a násl.

kde je následek protiprávního jednání nejen na stavu životního prostředí, ale i v podobě následku na zdraví či životě osob.

Výše uvedená jednání vyžadují k tomu, aby byla trestným činem, znak protiprávnosti. Zajímavým způsobem byl ve směrnici 2008/99/ES vymezen pojem „protiprávní“. Jak vyplývá z odrážky 8 a 9 preambule směrnice, právní předpisy uvedené v přílohách této směrnice obsahují ustanovení, která by měla být předmětem trestněprávních opatření, aby se zajistilo, že pravidla o ochraně životního prostředí budou plně účinná. Povinnosti uložené touto směrnicí se týkají pouze těch ustanovení právních předpisů uvedených v přílohách této směrnice, která ukládají členským státům povinnost stanovit při provádění těchto právních předpisů zakazující opatření. Samotný pojem „protiprávní“ je vymezen v čl. 2 písm. a) směrnice 2008/99/ES tak, že trestněprávní odpovědnost má být zavedena minimálně v rozsahu porušování taxativně uvedených právních předpisů z oblasti práva životního prostředí, uvedených v přílohách A nebo B směrnice nebo v rozsahu porušování právních předpisů nebo rozhodnutí přijatých v členských státech, které implementují výše uvedené unijní předpisy.¹⁶

3. RECENTNÍ ÚPRAVA TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI NA ÚSEKU OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Úvodem připomeňme známou skutečnost, že s účinností od 1. 1. 2010 byl trestní zákon č.140/1961 Sb. nahrazen novým trestním zákoníkem, č. 40/2009 Sb. Tento kodex je založen na následujících základních zásadách:

- subsidiární úloha trestního práva (princip *ultima ratio*) jako krajní prostředek ochrany jednotlivců a společnosti (zásada subsidiarity trestní represe),
- pachatele lze uzнат vinným trestným činem a uložit mu za něj trestněprávní sankci jedině na základě zákona (*nullum crimen nulla poena sine lege*)¹⁷,
- nepřijímat analogie k rozšiřování podmínek trestní odpovědnosti a při stanovení trestů a ochranných opatření, včetně podmínek jejich uložení (*zákaz analogie in malam partem*),
- individuální trestní odpovědnost fyzických osob,
- trestní odpovědnost je založena na zavinění,
- ukládání a výkon sankcí vyjadřuje přiměřenost trestání ve vztahu k závažnosti trestného činu a osobě pachatele.

Jak uvádí M. Damohorský, trestní právo hraje, zejména pro svou výrazně odstrašující funkci, stále větší úlohu při ochraně životního prostředí. V posledních letech se nejen zvyšuje četnost ale zejména závažnost protiprávních činů vůči životnímu prostředí, které zjevně nemohou být sankcionovány jen na úrovni správního práva.¹⁸ S tímto názorem M. Damohorského se ztotožňuji, a dodávám, že je relevantní i s ohledem na obsah odrážek 2 a 3 preambule směrnice 2008/99/ES.

¹⁶ Jak ale vyplývá z odrážky 12 preambule směrnice 2008/99/ES, jelikož tato směrnice stanoví minimální pravidla, mohou členské státy přijmout či zachovat přísnější opatření, pokud jde o účinnou trestněprávní ochranu životního prostředí.

¹⁷ Vyplývá mimo jiné i z čl. 39 Listiny základních práv a svobod.

¹⁸ Viz Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2010, s. 73.

Poprvé v dějinách zakotvuje český trestní zákoník samostatnou hlavu trestných činů (§ 293–308) proti životnímu prostředí (hlava osmá). Objektem trestných činů proti životnímu prostředí obsažených v této hlavě je zájem na ochraně životního prostředí¹⁹ jako základního životního prostoru člověka, živočichů i jiných organismů, byť zastávám názor, že ve skutečnosti je objekt v této hlavě ještě širší, neboť je zde vyjádřen i zájem společnosti týkající se výkonu hospodářských či zájmových činností (§ 304, 305).

3.1. OBJEKT TRESTNÝCH ČINŮ PROTI ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

Pokud jde o objekt trestných činů hlavy osmé nového trestního zákoníku, jedná se nepochybně nejen o zájem společnosti ve smyslu České republiky, ale i o zájmy širší, neboť celá řada skutkových podstat trestných činů v této hlavě (např. § 298 až 300 se týkají i zájmů celounijních) nebo dokonce mezinárodního společenství (§ 297) a výrazně tak rozšiřují dosavadní klasický záběr objektů trestných činů.²⁰

Bylo by ale mylné se domnívat, že tímto je úprava trestní odpovědnosti na úseku ochrany životního prostředí v novém trestním zákoníku vyčerpána. Skutkové podstaty trestných činů využitelné i v rámci ochrany životního prostředí však najdeme i v jiných hlavách nového trestního zákoníku, tam, kde objektem trestných činů je jiný zájem společnosti než zájem na ochraně životního prostředí. Mám na mysli např. zneužívání vlastnictví (§229), nedovolená výroba a držení radioaktivní látky a vysoce nebezpečné látky (§ 281), či nedovolená výroba a držení jaderného materiálu a zvláštního štěpného materiálu (§ 282). U posledně dvou jmenovaných paragrafů vyvstává otázka, proč vlastně nebyly zařazeny do hlavy osmé, trestných činů proti životnímu prostředí? Z hlediska systematiky práva životního prostředí by se jednalo o trestněprávní koncovky k zákonům týkajícím se pravidel nakládání se zvláštními zdroji ohrožení životního prostředí, jako např. zákon o chemických látkách a přípravcích či atomový zákon.²¹

3.2. OBJEKTIVNÍ STRÁNKA TRESTNÝCH ČINŮ PROTI ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

Protiprávní čin (v oblasti environmentální kriminality jde nejen o konání, ale i o opomenutí takového konání, ke kterému byl pachatel podle okolností a svých poměrů povinný) se skládá zpravidla z protiprávních jednání, které je v rozporu s jinými právními předpisy na úseku ochrany životního prostředí. Mezi předpisy, které mají být porušeny, patří nejen vnitrostátní zákony, ale např. i nařízení ES/EU (např. na úseku regulace obchodování s ohroženými druhy CITES, neoprávněného nakládání s látkami poškozujícími ozónovou vrstvu Země či ilegální přeshraniční přepravy odpadů). Zároveň se vyžaduje příslušný následek a příčinná souvislost mezi jednáním a následkem. Pokud jde o následek jednání, vyžaduje trestní zákoník obvykle následek ve for-

¹⁹ Viz Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání, Praha, Leges 2009, s. 369.

²⁰ Zajímavé pojetí uvádí Košičiarová, kdy na Slovensku je objektem trestných činů na úseku ochrany životního prostředí zájem státu (nikoliv společnosti) na ochraně životního prostředí. Viz Košičiarová, S. a kol.: Právo životného prostredia, 2. vyd., Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 273.

²¹ Ke kritice systematického řazení a obsahu hlavy osmé nového trestního zákoníku viz Stejskal, V. Nový trestní zákon 2010, in *České právo životního prostředí*, 2009, roč. 9, č. 1, s. 43–47.

mě ohrožení či poškození jednotlivých složek včetně organismů (u řady trestných činů jde o živočichy, resp. zvířata). Nově s účinností zákona č. 330/2011 Sb., který novelizoval zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, s účinností od 1. 12. 2011, byl zaveden u některých trestných činů v souladu s požadavky směrnice 2008/99/ES následek ve formě způsobení těžké újmy na zdraví či smrt. Touto novelou byla také komplexně změněna základní skutková podstata trestných činů Poškozování a ohrožování životního prostředí (§ 293 a 294) a trestné činy na úseku druhové ochrany rostlinstva a živočišstva (§ 299 až 301). V podstatě nedotčeny zůstaly naopak formulace trestných činů na úseku ochrany zvířat.

Podmínky obsažené ve skutkové podstatě § 293 a 294 byly nově formulovány tak, aby byly v souladu se smyslem tohoto obecného ustanovení aplikovatelné na všechny objekty tohoto trestného činu (tj. na životní prostředí jako celek i na všechny jeho složky), nikoliv pouze na rostlinstvo a živočišstvo jako tomu bylo doposud. Byla provedena kompletní revize ustanovení § 299 až 301 – smyslem provedených změn je zpřesnění předmětných ustanovení trestního zákoníku tak, aby zahrnula všechna jednání směrnicí 2008/99/ES požadovaná a přitom navazovala na vžitou systematiku uvedených vnitrostátních, unijních i mezinárodních pramenů práva životního prostředí. Původní obsah § 301 je nově včleněn do ustanovení § 299 a § 300, která tak nyní zahrnují komplexně druhovou ochranu živočichů, resp. rostlin, přičemž do objektivní stránky trestných činů byla doplněna některá nová jednání („odejme z přírody, poškodí, jinak zasáhne do přirozeného vývoje“). Zcela nově byla do § 299 a § 300 doplněna ochrana populací volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin včetně jejich biotopů (opět požadavek evropského práva) a konečně trestný bude nově i útok na jeden kus silně ohroženého druhu živočicha resp. rostliny (před 1. 12. 2011 se trestnost vztahovala jen na jedince kriticky ohroženého druhu).

Konečně byl novelou trestního zákoníku s účinností od 1. 12. 2011 zaveden nový trestný čin Poškození chráněných částí přírody (§ 301). Objektivní stránka tohoto trestného činu spočívá v porušení jiného právního předpisu tím, že pachatel poškodí nebo zničí taxativně vyjmenované objekty územní ochrany přírody podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, a to 1) obecně územní ochrany, 2) zvláštní územní ochrany dle vnitrostátního práva a 3) zvláštní územní ochrany dle evropského práva. Vyžadovaným následkem má být zánik nebo značné oslabení důvodu pro ochranu takových částí přírody.

3.3. ZVÍŘE JAKO PŘEDMĚT ÚTOKU

Častým hmotným předmětem útoku podle recentní úpravy trestných činů hlavy osmé se mají stát zvířata (§ 299 až 307), přičemž zákoník používá nejen pojem zvíře, ale i různé ekvivalenty výrazu zvíře (např. volně žijící živočich či exemplář živočišného druhu chráněného či druhu přímo ohroženého vyhubením či vyhynutím, zvěř, ryby). Z hlediska terminologie práva životního prostředí je rozlišování těchto výrazů důvodné, neboť různé zákony z této oblasti spojují s odlišnými pojmy (zvíře, živočich, zvěř) rozdílné právní nástroje a instituty. Nicméně např. výkladový paragraf §134 odst. 1 trestního zákoníku hovoří pouze o zvířatech. Podle něj se ustanovení o věcech vzta-

hují i na živá zvířata, nevyplývá-li z jednotlivých ustanovení trestního zákona něco jiného. Živá zvířata již tedy nejsou pro účely trestní odpovědnosti od 1. 1. 2010 automaticky považována za věci movité, ale uvádím, že mohou mít odlišné postavení, vyplývající z příslušných paragrafů trestního zákona, zejména půjde o paragrafy v osmé hlavě trestního zákona (trestné činy proti životnímu prostředí). *A contrario*, mrtvá zvířata, včetně částí těl se zřejmě podle nového trestního zákona považují za věci bez výjimky. Ve smyslu § 299 a 300 trestního zákoníku jsou za hmotný předmět útoku považovány i mrtví jedinci zvířat (či rostlin), včetně částí těl či výrobků z nich. Jedná se o zvířata chráněná podle evropských a mezinárodních právních předpisů na úseku regulace obchodování s exempláři CITES.

U jiných předmětů útoku v rámci trestných činů podle hlavy osmé trestního zákoníku, již takové problémy zřejmě v praxi nebudou, mám na mysli např. pojem „rostlina“, trestní zákoník rozlišuje mezi pojmy planě rostoucí rostlina či užitková rostlina či druh rostliny.

3.4. SUBJEKT TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI NA ÚSEKU OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

V oblasti právní odpovědnosti na úseku ochrany životního prostředí se vždy tradičně rozeznávala odpovědnost fyzických osob.²² V posledních letech se však hovoří v trestním právu obecně i o zavedení trestní odpovědnosti právnických osob.²³ Posílením této tendence má být i zákon č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, který na podzim 2011 schválil Parlament ČR, avšak prezident republiky Václav Klaus jej v listopadu vetoval; toto veto pak sněmovna přehlasovala. V rámci návrhu zákona byl i § 7, vypočítávající taxativně trestné činy zahrnuté v trestním zákoníku, které se rozumí trestnými činy i podle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Je důležité uvést, že mezi nimi nechybí celá řada zásadních ustanovení zločinů a přečinů z hlavy osmé trestního zákoníku, trestných činů proti životnímu prostředí.

V této souvislosti je třeba zmínit rovněž již výše uvedenou evropskou směrnici č. 2008/99/ES, o trestněprávní ochraně životního prostředí. Evropské právo tak předpokládá kromě odpovědnosti fyzických osob i odpovědnost právnických osob (čl. 6 a 7). Právníckou osobou je ve smyslu definice (čl. 2 písm. d) jakýkoli právní subjekt, jemuž takový status náleží podle použitelného vnitrostátního práva, kromě států nebo veřejných subjektů při výkonu státní moci a veřejných mezinárodních organizací. Členské státy mají podle čl. 6 směrnice zajistit, aby právnické osoby mohly být činěny odpovědnými za trestné činy uvedené v čl. 3 a 4 směrnice, kterých se v jejich prospěch dopustí jakákoli osoba, jež v právnické osobě působí ve vedoucím postavení, jednajíc samostatně nebo jako člen orgánu této právnické osoby na základě:

²² Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2010, s. 73 a násl. nebo Stejskal, V.: Trestněprávní odpovědnost na úseku ochrany životního prostředí (monografie). UK v Praze, Právnická fakulta, Ediční středisko, Nakladatelství Vodnář, Praha 2002, nebo Koščiárová, S. a kol.: Právo životního prostředí, 2. vyd., Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 271.

²³ Připomínám alespoň základní díla, tj. např. Musil, J.: Trestní odpovědnost právnických osob: Historický vývoj a mezinárodní srovnání, in Musil, J., Vanduchová, M. (red.): Pocta Otovi Novotnému. Codex, Praha 1998, nebo Jelínek, J.: Trestní odpovědnost právnických osob. Linde Praha a. s. 2007.

- a) oprávnění zastupovat tuto právnickou osobu,
- b) pravomoci činit rozhodnutí jménem této právnické osoby, nebo
- c) pravomoci vykonávat kontrolu v rámci této právnické osoby.

Další podmínky odpovědnosti právnických osob stanoví i čl. 6 odst. 2. Článek 6 odst. 3 pak uvádí paralelní možnost trestního stíhání fyzických osob. V teorii je diskutována otázka, zda směrnice vyžaduje opravdu trestní odpovědnost právnických osob za vyjmenované závažné kriminální delikty či zda může členský stát uplatňovat odpovědnost právnických osob za vyjmenované delikty prostřednictvím správní odpovědnosti. Např. Damohorský uvádí, že odpovědnost právnických osob za tyto delikty podle směrnice nemusí být nutně trestněprávní, ale sankce uložené za tyto protiprávní činy musí být účinné, přiměřené a odrazující.²⁴ Souhlasím s tímto názorem, z textu směrnice toto lze vyvodit, na druhou stranu se zamýšlím nad tím, proč by tuto poměrně volnou konstrukci deliktů odpovědnosti vzhledem k základním cílům a principům uvedeným ve směrnici evropský zákonodárce vůbec připouštěl? Diskutovaný český zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim však v § 7 podle mého názoru jasně stanoví požadavek trestní odpovědnosti právnických osob za vyjmenované trestné činy na úseku životního prostředí.

Důvody pro zavedení trestní odpovědnosti právnických osob ve vnitrostátním právu přesvědčivě a komplexně uvedl a zhodnotil Jelínek, přičemž uvedl jako jeden z častých argumentů zastánců koncepce zavedení trestní odpovědnosti právnických osob i oblast ekonomických aktivit vedoucích k průmyslovému znečišťování životního prostředí, vyúsťujících i do průmyslových havárií (porušování požadavků ekologicky bezpečné výroby) s rozsáhlými a těžko napravitelnými důsledky nejen pro lidskou společnost, život a zdraví lidí a jejich majetek, ale i na stav životního prostředí a jeho jednotlivých složek.²⁵

3.5. SUBJEKTIVNÍ STRÁNKA TRESTNÝCH ČINŮ NA ÚSEKU OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Pro trestnost činu spáchaného fyzickou osobou je třeba prokázat úmyslné zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.²⁶ Zavinění je jedním z atributů trestní odpovědnosti i v novém trestním zákoníku a je obligatorní složkou subjektivní stránky trestného činu.²⁷ Nový trestní zákoník zachovává i členění zavinění na úmysl (§ 15) a nedbalost (§ 16), přičemž nově vymezuje po vzoru evropského práva i legální definici pojmu „rozumění“ (§ 15 odst. 2) v rámci úmys-

²⁴ Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2010, s. 76.

²⁵ Blíže viz Jelínek, J.: Trestní odpovědnost právnických osob. Linde Praha a. s. 2007, s. 84–86. K základům právní odpovědnosti manažerů korporací v jednotlivých vybraných evropských státech z hlediska protiprávních jednání na úseku životního prostředí viz Stejskal, V.: Trestněprávní odpovědnost na úseku ochrany životního prostředí (monografie). UK v Praze, Právnická fakulta, Ediční středisko, Nakladatelství Vodňář, Praha 2002, s. 111 až 121; k problematice závažnosti environmentální kriminality pak dále viz Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2010, s. 73 a násl. nebo Košičiarová, S. a kol.: Právo životního prostředí, 2. vyd., Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 271 a násl. nebo Kloepfer, M.: Umweltschutzrecht. Verlag C. H. Beck, München 2008, s. 138 a násl.

²⁶ Viz § 13 odst. 2 trestního zákoníku.

²⁷ Viz Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Leges, Praha 2009, s. 26.

lu a legální definici pojmu „hrubá nedbalost“ (§ 16 odst. 2). Vymezuje i pojmy omyl skutkový (§ 18) a omyl právní (§ 19). Pro trestněprávní ochranu životního prostředí je zejména důležité pojetí „omylu právního“, kdy je definován jako nedostatek vědomí protiprávnosti činu při jeho spáchání. Jde tedy o tzv. právní omyl negativní. Pokud je ovšem takový právní omyl negativní neomluvitelný, tedy, že pachatel se mohl omylu vyvarovat, nevylučuje trestní odpovědnost za příslušný úmyslný nebo nedbalostní trestný čin. Kritéria pro posuzování, zda se mohl pachatel omylu vyvarovat, jsou v § 19 odst. 2. Jelínek uvádí příklad, kdy se pachatel podnikatel neseznámil s právními předpisy upravujícími ochranu životního prostředí a vypouští protiprávně odpadní vody továrny do řeky, čímž poškozují životní prostředí.²⁸

V hlavě osmé trestního zákoníku, trestných činů proti životnímu prostředí, se vyžadují běžně jak úmyslná, tak i nedbalostní zavinění, u vybraných skutkových podstat trestných činů (§ 293, 294, 294a, 300, 301, 303) dokonce hrubá nedbalost, kdy přístup pachatele k požadavku náležité opatrnosti svědčí o zřejmé bezohlednosti pachatele k zájmům chráněným trestním zákonem (jde o ochranu složek životního prostředí – § 293, 294, 294a, resp. přírodních stanovišť, krajinných prvků a druhů živočichů a rostlin – § 300, 301, resp. zvířat – § 303).

Podobný přístup je obvyklý i v trestněprávních úpravách okolních středoevropských států, např. Slovensko²⁹, Německo³⁰, Polsko³¹.

3.6. DRUHY SANKCÍ

Směrnice 2008/99/ES zavádí pro členské státy povinnost stanovit ve svých vnitrostátních právních předpisech trestní sankce za závažná porušení ustanovení práva ES o ochraně životního prostředí. Podle čl. 5 směrnice mají členské státy přijmout opatření nezbytná k zajištění toho, aby za trestné činy uvedené v čl. 3 a 4 směrnice bylo možné uložit trestní sankce. Tyto sankce nejsou nijak konkretizovány, směrnice v čl. 5 pouze stanoví, že mají být účinné, přiměřené a odrazující. Druh a výše sankce je tedy ponechán na jednotlivých členských státech, což je i důsledek rozhodnutí ESD C-440/05, který princip subsidiarity ve věcech trestněprávní ochrany životního prostředí, pokud jde o druhy a výše sankcí, vložil v neprospěch Společenství.³²

Pro oblast trestní odpovědnosti fyzických osob na úseku životního prostředí platí klasická pravidla pro ukládání sankcí v trestním zákoníku. Obvyklý trest v základních skutkových podstatách bývá odnětí svobody od několika měsíců do několika let (obvykle jeden až tři roky v horní hranici). Vyšší tresty, až pět nebo až osm let bývají v kvalifikovaných skutkových podstatách, obvykle u jednání s následkem smrti člověka či prospěchu velkého rozsahu, spáchání v organizované skupině, či jako

²⁸ Viz Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Leges, Praha 2009, s. 34.

²⁹ Viz Košičiarová, S. a kol.: Právo životního prostředí, 2. vyd., Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 271.

³⁰ Viz von Heintschel-Heinegg, B. (Hrsg.): Strafgesetzbuch. Verlag C. H. Beck München, 2010, s. 2329 a násled.

³¹ Viz Radecki, W.: Instytucje Prawa ochrony środowiska. Difin, Warszawa 2009, s. 425 a násled.

³² K rozhodnutí viz rubrika Judikatura Evropského soudního dvora in České právo životního prostředí č. 2/2008 (23), s. 108–113.

v § 299 odst. 4 „způsobí-li takovým činem dlouhodobé nebo nevratné poškození místní populace nebo biotopu kriticky ohroženého druhu živočicha“ (nebo rostliny).³³ Nejvyšší trest v rámci trestní odpovědnosti na úseku životního prostředí lze uložit podle § 297 odst. 4, až deset let, v případě neoprávněného vypuštění nebo nezabráněného vypuštění ropné, jedovaté kapalné nebo jiné obdobné znečišťující látky z lodi nebo jiného námořního plavidla. Pro oblast ochrany životního prostředí jsou však nepochybně důležité i ostatní sankce, které trestní zákoník umožňuje, např. zákaz činnosti (§ 299, 300, 302, 303, 304), což je praktické zejména v případě trestných činů neoprávněného nakládání se zvířaty či jejich týrání, zanedbání péče o ně či pytláctví, kdy může být uložen tento trest pachateli, který je zároveň podnikatel na úseku obchodování či rozmnožování zvířat, profesionálním chovatelům, myslivcům, rybářům, veterinářům, apod.

Podle bodu 12 odůvodnění směrnice 2008/99/ES lze přijmout i přísnější opatření. Mohla by to být tudíž příležitost například přijmout možnost soudu nařídít v rozsudku o vině a trestu pachatele zároveň také nějaké nápravné opatření, např. uvedení poškozené složky životního prostředí do původního stavu nebo provedení kompenzačního či vyrovnávacího opatření.³⁴ Těto možnosti však trestní zákoník ani po novele č. 330/2011 Sb. bohužel nevyužil. Některé jiné možné tresty však obsahuje zákon č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob.

4. ZÁVĚRY

Trestní právo se postupně od konce 20. století (přesněji od počátku 90. let) stává jak v evropském, tak i vnitrostátním právu významným prostředkem ochrany kvality životního prostředí, zdraví a života zvířat, ale i zdraví a života člověka, včetně ale např. i majetku. Jak uvádí Damohorský³⁵, delikttní odpovědnost za trestné činy je administrativně-právním nástrojem přímého působení v oblasti systému právní odpovědnosti na úseku ochrany životního prostředí. Role trestní odpovědnosti na úseku životního prostředí je pro jeho ochranu jistě nezastupitelná a klíčová. Podle mého názoru by však měla být uplatňována *ultima ratio* podle zásady subsidiarity trestní represe, a to v případě negativních dopadů protiprávních jednání environmentálně nejzávažnějších kriminálních deliktů. Jak ukázala novela nového trestního zákoníku, provedená po necelých dvou letech jeho účinnosti, byl dosud podceňován vliv evropského unijního práva a rovněž praxe ukázala, že roli trestní odpovědnosti na úseku životního prostředí je potřeba výrazně posílit. Tím ovšem nechci říct, že se vývoj v této oblasti novelou účinnou od 1. prosince 2011 zastavil. Přestože na závěry o aplikaci nové trestněprávní ochrany životního prostředí českými soudy pár dní po vstupu v účinnost je skutečně ještě příliš brzo, dovolím si vyjádřit názor, že by se

³³ Tato novinka byla zavedena až s účinností novely trestního zákoníku, zákona č. 330/2011 Sb., s účinností od 1. prosince 2011.

³⁴ Tato sankce, nebo spíše nápravné opatření, bylo uvedeno původně v návrhu směrnice ES z roku 2007, než byly konkrétní sankce vypuštěny z návrhu na základě rozhodnutí ECJ: C-440/05 („ustanovení o druhu a výši trestních sankcí nespádají do pravomoci Společenství a tudíž nemohla být platně přijata.“).

³⁵ Damohorský, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2010, s. 40.

mělo trestní odpovědnosti jako nástroji prosazování ochrany životního prostředí i nadále věnovat pozornost. Dle mého názoru by *de lege ferenda* měla být více zaměřena pozornost především na 1) organizovaný zločin a na 2) přeshraniční kriminální činy (přeprava nebezpečných látek, odpadů, obchodování s exempláři ohrožených druhů zvířat a rostlin, apod.). Vedle toho doufám v aplikaci zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, a to vzhledem ke skutečnosti, že celé řady skutkových podstat trestných činů proti životnímu prostředí, uvedených v hlavě osmé trestního zákoníku se v praxi mohou právně i fakticky dopouštět zejména (nebo výlučně) právě právnické osoby (viz např. trestné činy neoprávněné výroby a jiného nakládání s látkami poškozujícími ozónovou vrstvu, ilegálního vypouštění látek, emisí, protiprávního provozování zařízení, ve kterém je prováděna nebezpečná činnost nebo v němž se skladují nebo používají nebezpečné látky, či trestné činy na úseku odpadového hospodářství).

LITERATURA

- DAMOHOŘSKÝ, M. a kol.: Právo životního prostředí, 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2010.
- DAMOHOŘSKÝ, M. (ed.): Trestněprávní problematika ochrany životního prostředí (Závěry a shrnutí projektu GAČR – 407/00/1705, UK v Praze, Právnická fakulta, Ediční středisko, Nakladatelství Vodnář, Praha 2002.
- DIENSTBIER, F. (ed.): Nástroje ochrany životního prostředí – role práva. Iuridicum olomoucense, s. r. o., Olomouc 2011, s. 9–12.
- JELÍNEK, J.: Trestní odpovědnost právnických osob. Linde Praha a. s. 2007
- JELÍNEK, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou, 1. vydání, Praha, Leges 2009
- KLOEPFER, M.: Umweltschutzrecht. Verlag C. H. Beck, München 2008, s. 138.
- KOŠIČIAROVÁ, S. a kol.: Právo životného prostredia, 2. vyd. Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 270.
- MUSIL, J.: Trestní odpovědnost právnických osob: Historický vývoj a mezinárodní srovnání, in MUSIL, J., VANDUCHOVÁ, M. (red.): Pocta Otovi Novotnému. Codex, Praha 1998.
- PEKÁREK, M., PRŮCHOVÁ, I., DUDOVÁ, J., JANČÁŘOVÁ, I., TKÁČIKOVÁ, J.: Právo životního prostředí, I. díl, 2., přepracované vydání, Masarykova univerzita Právnická fakulta, Brno 2009, s. 283.
- RADECKI, W.: Instytucje Prawa ochrony środowiska. Difin, Warszawa 2009, s. 425 a násl.
- RASCHAUER, B./WESSELY, W. (ed.): Handbuch Umweltrecht, eine systematische Darstellung, 2. Auflage. Facultas.wuv, Wien 2010.
- STEJSKAL, V.: Kapitola 2.7. Role soudů v oblasti trestněprávní ochrany životního prostředí. In Šturma, P., Tomášek, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století. III., Proměny veřejného práva*. Karolinum, Praha 2009, s. 125–133.
- STEJSKAL, V.: Nový trestní zákon 2010. in *České právo životního prostředí*, 1/2009 (25), roč. 9, s. 43–47.
- STEJSKAL, V.: Trestněprávní ochrana životního prostředí v evropském komunitárním právu těsně před cílem? in *České právo životního prostředí*, 2/2008 (23), roč. 8., s. 62–68.
- STEJSKAL, V.: Trestněprávní odpovědnost na úseku ochrany životního prostředí (monografie). UK v Praze, Právnická fakulta, Ediční středisko, Nakladatelství Vodnář, Praha 2002.
- VON HEINTSCHEL-HEINEGG, B. (Hrsg.): Strafgesetzbuch. Verlag C. H. Beck, München 2010.

CRIMINAL LIABILITY AS A TOOL OF ENFORCEMENT OF THE ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE EU CONTEXT

Summary

The article deals with one of the most important and current issue of the recent national as well as EU environmental law, which is the criminal liability as a tool of enforcement of the environmental protection. The main findings of this article could be summarised as follows:

Article 7 of the Constitution of the Czech Republic and Article 35 of the Charter of fundamental rights and freedoms represent the constitutional principles of environmental protection. Art. 7 of the constitution establishes the state's duties with regards to the environment and lays down the main focus of its activity. In the framework of such duties it is undoubtedly necessary for the state to build up not only legislation containing tools for environmental protection and a system of administrative bodies but also to take into consideration the enforcement of legal norms in practice, including the enforcement of environmental protection by criminal measures. Art. 35, subsec. 3 of the Charter of fundamental rights and freedoms enacts a limitation for an exercise of rights of all subjects in relation to the environment. If though, in a concrete situation, endangering or damaging the environment occurs, it is even possible to apply criminal liability – naturally under the condition that it is in such case possible in the sense of criminal principles, namely *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, or principle of the criminal repression as *ultima ratio*.

Criminal protection of the environment has since 2008 been enacted even in the framework of secondary law of the EU, namely by Directive of the European Parliament and of the Council No.2008/99/EC on criminal protection of the environment. Directive enacts criminal measures targeting effective environmental protection. Contains a catalogue of criminal offences in the area of illegal disposal of chemical substances, radioactive materials, substances damaging the Earth's ozone layer, disposal of dangerous waste but also illegal chasing of animals, damage to ecosystems, habitats and flora or illegal trade in endangered species of fauna and flora according to EU regulation No. 338/97/EC (CITES).

On 1st January 2010 came the new Criminal Code No. 40/2009 Sb. into effect in the Czech Republic. For the first time in the history, the Czech Criminal Code embeds an independent title of criminal offences (§§ 293–308) against the environment (title number eight). Adoption of the eight title of the Criminal Code 40/2009 Sb. has unfortunately only partially solved the issue of effective criminal environmental protection. On 1st December 2011 came into force the Act No. 330/2011 Sb., which represented a crucial amendment to the Criminal Code. This Act finally executed the transposition of European Directive 2008/99/EC on criminal protection of the environment. In the conclusions of this paper “Criminal liability as a tool of enforcement of the environmental protection in the EU context” is my opinion and recommendation for the enforcement of the environmental protection through the criminal law *de lege ferenda*.

Key words: enforcement of environmental protection, environmental protection, constitutional principles of environmental protection, criminal law, criminal principles, criminal liability, Criminal Code, Directive on criminal protection of the environment, catalogue of criminal offences in the area of environmental protection, EU environmental law